

Osmanlıda Siyaset

Yrd. Doç. Dr. Levent BİLGİ

“Siyasette kalbimi kaybettim. Bundan şikâyetçi değilim; kalbim kafama engel oluyordu, bundan böyle kafam, içim titremeden karar verecek.

Alfred De Vigny

GİRİŞ

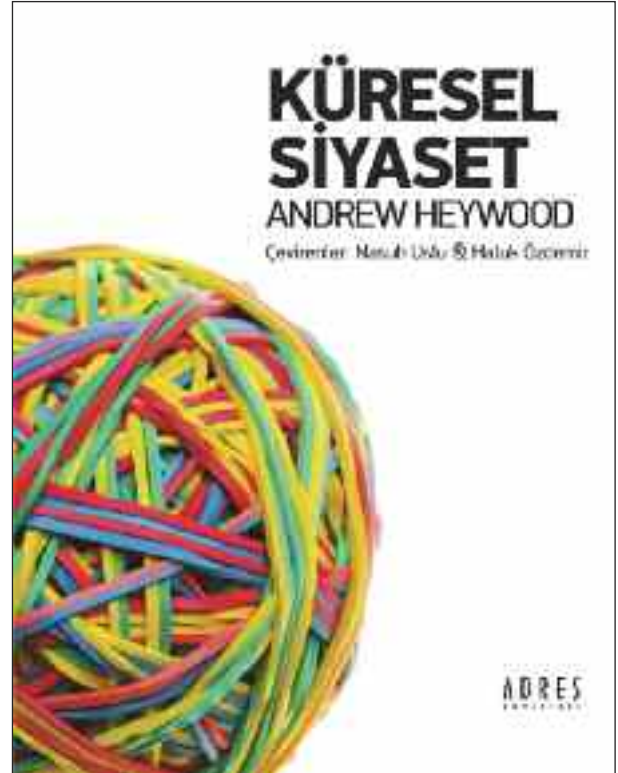
Fransız yazar Alfred De Vigny, “Siyasette kalbimi kaybettim. Bundan şikâyetçi değilim; kalbim kafama engel oluyordu, bundan böyle kafam, içim titremeden karar verecek.” di-yordu.

İngiliz siyaset felsefecisi Thomas Hobbes’un deyi-miyle ise modern anlamda siyasal temsil; yönetme hak ve yetkisine sahip, “gerçek” bir kişiyle onun yokluğunda bu yetkiyi kullanma izin ve hakkı kendisine gerçek kişi tarafından verilmiş olan “yapay” kişi arasındaki bir iliş-kidir, yani bir yetki tescilidir. Böylece temsil ilişkisi, kendini yönetme hakkının kişinin kendisinde olduğu, fakat bazı pratik zorluklar dolayısıyla onu simgeleyen, onun yokluğunda bu yetkiyi kullanan, ona hesap ver-mekle yükümlü bir ikinci kişi aracılığıyla kullanılmasını ifade etmektedir. (Thomas Hobbes, Siyaset Felsefesi, Belge yay, s.34)

Andrew Heywood ise siyaseti şöyle tanımlıyor: “Si-yaset, en geniş anlamda, insanların hayatlarını düzenle-yen genel kuralları yapmak, korumak ve değiştirmek için gerçekleştirdikleri faaliyetlerdir. Siyaset akademik bir konu olmakla birlikte aslında hiç şüphesiz bu faali-yetin incelenmesidir. Bu çerçevede, siyaset, çatışma ve işbirliği olgularıyla karmaşık bir bağlantı içindedir. Bir yandan, rakip fikirlerin, farklı isteklerin, rekabet eden ihtiyaçların ve çatışan çıkarların varlığı, insanların be-raberce tâbi oldukları kurallar hakkında hemfikir olma-malarını beraberinde getirir; diğer yandan, insanlar bilirler ki, bu kurallar üzerinde etkili olmak veya onların yürürlükte kalmasını sağlamak için birlikte çalışmak, yani, Hannah Arendt’in siyasî iktidarı tanımlarken kul-landığı ifadeyle, “elbirliği etmek” zorundadırlar. İşte bu nedenle, siyasetin temel özelliği, genellikle rakip görüş-lerin ve birbiriyle rekabet halindeki çıkarların uzlaştırıl-dığı bir çatışmayı çözme süreci olarak tasvir edilir.

Ancak, siyaset, bu geniş anlamıyla, tüm çatışmaların çözüme kavuşturulduğu veya kavuşturulabildiği faaliyet olarak değil, bunun başarılmasından çok, bir çatışma çözüme arayışı olarak düşünülebilir. Bununla birlikte, çeşitliliğin (hepimiz aynı değiliz) ve kıtlığın (talebi kar-şılama yetecek miktarda mal-hizmet asla olmayacak) kaçınılmazlığı, siyaseti insanlık durumunun zorunlu bir boyutu haline getirir.” (Andrew Heywood, Siyaset, s.21)

Bir başka konu da siyasal katılma kavramıdır. Siya-sal katılma, vatandaşların (kişilerin) siyasî liderlerin ve-rebilecekleri veya verdikleri kararları etkileyebilmek için giriştikleri, liderlerin seçilmelerine ve/veya seçil-dikten sonra alacakları kararları etkilemeye yönelik ey-lemelerinin tümüne verilen isimdir.

Yapacağın işler hakkında onlara danış.

Âl-i İmran, 159

Kısacası siyasal katılmanın amacı, siyasî liderlerin kararlarını etkilemektir. Siyasî katılmanın vasıtaları olarak da; seçim, partiler, meslekî ve içtimaî baskı gruplarının oluş turduğu oda, sendika, dernek, vakıf gibi müesseseler ile basın sayılabilir.

Heywood, Siyaset adlı eserinde siyaseti; hükümet etme sanatı olarak siyaset, kamusal işler (kamu meseleleri) olarak siyaset, uzlaşma ve mutabakat olarak siyaset, iktidarın ve kaynakların dağıtımını olarak siyaset olarak dört bölüme ayırmıştır. (age,s.23)

Osmanlı tarihinde bugünkü anlamında siyasi hayatımız 1876'nın Aralık ayında Kânûn-u Esâsinin ilânı ile başlayıp kesintilerle 1920 başlarına kadar süren yaklaşık elli senelik bir devri kapsamaktadır.

Osmanlıda merkezî bir meclisin ortaya çıkması ve yönetimde mihver makamına yükselmesinin, elbette Tanzimat sonrası gelişen hadiseler ve fikir akımlarıyla yakın ilgisi vardır. Evvela; dönemin yapısı içinde, bunda etkili faktörün Batılılaşma tartışması olduğu söylenebilir. Tanzimatın akabinde yaygınlaşan ve bilhassa, Avrupaya gönderilen veya firar eden Yeni Osmanlıların başlattığı tartışmalarla kuvvetlenen Batılılaşma düşüncesi, Batının yönetim tarzına ve müesseselerine dikkat çekiyordu. Batıda birkaç asırdan beri kurumlaşan parlamento olgusu anayasayla birlikte, giderek Batılılaşmacı ıslahat tartışmalarının merkezine oturtulmuştur.

1789 Fransız ihtilâl-i kebirî ile kuvvetlenen milliyetçilik cereyanı, Osmanlı birliğini tehdit ediyordu ve buna karşı Osmanlı münevver ve ricâli, Osmanlılık fikrini si-

yasî bir ideolojiye dönüştürmeye çalışıyordu. Bu birlik fikrinin tahakkuku için de, Osmanlı ülkesinde yaşayan bütün unsurların temsil edildiği, yani yönetime ortak edildiği bir merkezî meclisin teşekkülü gerekliydi. Nitekim Osmanlı meşrutiyet meclisleri halkın ve onun içindeki sosyal tabakaların temsilini değil, önce müslim-gayrimüslim ayırımına dayalı temsili, ardından gayrimüslim vatandaşların da etnik esaslı temsili hedeflemiştir. Bunun sonucunda, mesela I. Meşrutiyet döneminde meclisteki gayrimüslim/müslim oranı Meb'usân' da 47/119, Âyan' da 11/36 şeklinde gerçekleşmiştir.

Avrupada kralın yetkilerini sınırlamak amacıyla kurulan ve savunulan parlamento, Osmanlı bürokrasisi (Bâb-ı Âli) ve aydınları tarafından aynı amaçla, yâni "değişen hükümdarlar karşısında değişmeyen müesseseler oluşturarak hükümdarın yetkisini sınırlama" düşüncesiyle savunulmuştur.

Ulemanın ehliyetli olanları bir meclis kurarak sultanın yetkilerini sınırlamayı Kur'ân'ın bir emri saydıklarından bu konuda ikna edici bir kamuoyu oluşturmuşlardır. "Weşâvirhum fil emr" (Âl-i İmran, 159 : Yapacağın işler hakkında onlara danış) ve "We emruhum şûrâ beynehum" (Şûra, 38: İşleri aralarında danışma iledir) âyetleri doğru yorumlanarak meclis fikri ve müessesesi sağlam bir temele oturtulmuştur. Bu ayetlerden mülhem; meşveret-i şer'iyye, meclis-i meşveret, meşrûtiyet-i meşrûa, icma-yı ümmet gibi tabirler kullanılarak genelde meşrutiyete ve özelde onun mihveri sayılan meclise hukûkî meşrûtiyet zemini sağlanmıştır.

I. Meşrutiyet

Kanûn-u Esasînin ilâmı (23 Aralık 1876)

Hukuk tarihimizde ilk anayasa olarak kabul edilen 1876 Kanun-u Esasisi aynı zamanda meşrutiyetin de hukukî teminatı sayılmaktadır. Mezkur anayasa, Server Paşanın başkanlığında 16 mülkiye memuru, 10 ilmiye mensubu, 2 ferik rütbeli asker ve 3 Hristiyan müteşarardan müteşekkil bir heyet tarafından hazırlanmıştır. Mithat Paşanın “Kanun-u Cedit” adını verdiği tasarıyla Sait Paşanın tercüme ettiği Fransız anayasası ve 1831 Belçika anayasası örnek alınarak Kanûn-u Esâsî taslağı hazırlandı ve Mithat Paşa başkanlığındaki Heyet-i Vükelâya sunuldu.

Anayasa hazırlıklarına bigâne kalamayan Osmanlı efkar-ı umumiyesinde şiddetli bir ayrışma ortaya çıktı. Ahmet Mithat Efendinin taktığı isimle hilafgirân ve tarafgirân arasındaki tartışmalar belki “nazenin hürriyeti ürkütüp istibdadın avdetine” sebep olacak kadar şiddetliydi. Tarafgirânın anayasaya niçin tarafgir olduğu az çok belli olmakla birlikte; hilafgirânın muhalefet sebebi aynı derecede mütecanis değildi.

Anayasada, insan hakları bir bütün olarak ve bütün halk için kabul edilmektedir. Halkın bütünü siyasal haklar bakımından eşit tutulmuş, kanun/hukuk önünde eşitlik prensibi kabul edilmiştir. Halkın yönetime katılması ve idareyi denetlemesi, meclisler yoluyla, yani parla-

menter bir sistemle sağlanmaktadır. Padişahın hak ve yetkileri sayılmış ve tahdit edilmiştir. Yasama, yürütme ve yargı fonksiyonları—organ olarak olmasa da—belirlenmiş ve alanları sınırlandırılmak istenmiştir.

Anayasanın epeyce tenkit edilen yönlerinden biri de, siyasi doktrininin olmadığı iddiasıdır. Hâlbuki cins ve mezhep farkı gözetmeden halkı devlet idaresine katarak yani halkın idareyi murakabesini temin ederek, dağılma eğilimi taşıyan tebaayı “menfaat birliği” etrafında toplamayı hedefleyen “Osmanlılık” fikri anayasaya sinmiş bulunmaktadır. Millî hâkimiyet prensibini getirmemesi ise, Osmanlı toplumunun milli bir bütünlük taşınamamasıyla açıklanmaktadır.

Sonuç olarak; insafla hükmedecek olursak 1876/1293 tarihli Kanûn-u Esâsînin, bütün kusurlarına rağmen yine de ileri bir adım sayılması gerekir. Zira anayasal meşrutiyet için önemli dersler taşıyan bir tecrübeyi başlatmış ve aynı zamanda Osmanlı toplumunun nabzını ölçmeye yarayacak zengin bir tartışma zeminini hazırlamıştır.

Birinci Meşrutiyet Meclisi:

Meclis-î Umumînin kuruluşu, çalışmaları.

1876/1293 Anayasasınının 42-80. maddeleri arasında düzenlediği merkezî meclise verdiği isim Meclis-i

Umumî olup iki ayrı meclisten teşekkül ediyordu. Âyan Meclisi de denilen Heyet-i Âyan ve Meb'usân Meclisi de denilen Heyet-i Meb'usân, Meclis-i Umumînin iki kanadını teşkil etmekteydi. Âyan Meclisinin (Md. 60-64) üyeleri ve başkanı doğrudan padişah tarafından seçiliyordu ve üye sayısı, Meb'usân Meclisinin üye tam sayısının üçte birinden fazla olmayacak şekilde sınırlanmıştı.

Anayasaya göre (Md. 65-80), Meb'usân Meclisi üyelerinin seçimleri gizli oyla yapılacak ve özel bir seçim kanunu çıkarılacaktı (Md. 66). Meb'us sayısı tespit edilmeyip her elli bin erkek nüfusa bir meb'us seçileceği öngörülmüş (Md. 65), Türkçe bilmeleri (Md. 67) gibi özel şartlar da getirilmiştir.

Haliç Konferansının zorlamasıyla, va'd edilen seçim kanunu çıkarılmadan ve daha anayasa bile ilan edilmeden seçimlerle ilgili emirler yayınlanmış ve seçim hazırlıklarına erken başlanılmıştır. Kanun çıkarılmadığından, sadece ilk seçimlere mahsus olmak üzere, 28 Ekim 1876 (10 şevval 1293) tarihli "Meclis-i Meb'usân Âzasının Suret-i İntihâbı ve Tayinine Dair Tâlimat-ı Muvak-kate" başlıklı bir genel seçim talimatnamesi hazırlanarak bu talimat mucibince seçimlere gidilmiştir. Bu talimata göre meb'us sayısı asgari 130 olacaktır. Hazırlanan bir cetvelde hangi vilayetin ne kadar meb'us çıkaracağı belirlenmiştir. Buna göre meb'usların 80'i müslüman, 50'si gayrimüslim olacaktır.

Seçim mevzuatı böylece hazırlanmış olmasına rağmen, gergin siyasî ortam sebebiyle tamamen uygulanamadı. Seçimlerde halk oy kullanmadığı gibi, iki derecelilik öngörülmesine rağmen müntehib-i sâniler (ikinci seçmenler) de belirlenemedi. Meb'us seçimleri Vilâyet meclisleri tarafından yapıldı. Tespit edilen 130 mebus sayısına erişilemedi ve meb'us sayısı 115'de kaldı (Müslim: 69, Gayrimüslim: 46). Bunun sebebi; Tunus, Mısır, Romanya, Sırbistan, Karadağ, Sisam, Umman, Necid gibi bazı vilâyetlerden, bir tek meb'usun

dahi gelmemesidir. Bu vilâyetler, içişlerinde bağımsız olmaları yüzünden Osmanlı meclisine kayıtsız kalmıştır. Zaten bir süre sonra, bütün bu eyaletler Osmanlı Devletinden tamamen kopmuşlardır.

Sayılan bu zorluklarla kurulan meclise, Sultanahmet'teki Darülfünûn binası tahsis edildi. Meşrutiyetin ilk meclisi, 19 Mart 1877 günü Dolmabahçe sarayının merasim salonunda yapılan resm-i küşadla, yani açılış töreniyle çalışmaya başladı. Meclisi açış konuşması Padişah II. Abdulhamid adına Ethem Paşanın tayiniyle Mabeyn baş katibi Sait Bey tarafından okundu. Bu konuşma metni, devrin dünya görüşünü de yansıtan bir ayna özelliği taşımaktadır.

Ethem Paşanın sadrazamlığı döneminde açılan meclis, Ahmet Vefik Paşa riyasetinde 28 Haziran 1877 tarihine kadar yaklaşık üç aylık bir süre çalıştı. 31 Mart tarihli Londra Protokolü 10 Nisan 1877'de reddedilip Ruslar savaşı ilân edince, durumu iyice zorlaşan saray yönetimi, bu gerginlikte meclisin iyi çalışmamasını da fırsat bilerek meb'usları memleketlerinde mecburî tatile gönderdi. Ardından vilayetlere gönderilen bir "irade" ile, memleket meselelerine vâkıf, söz anlayan mebusların seçilerek gönderilmesi istendi. Bu "irade", ilk meclisin meb'usları hakkında gizli bir adem-i liyakat ithamı içeriyordu. İlk meclisin birinci çalışma dönemi işte meb'uslara karşı bu itimatsızlık beyanıyla sona ermiş oldu.

Birinci meclisin ikinci dönemi ise, 13 Aralık 1877-13 şubat 1878 arasındadır. Bu dönem mebusları da aynen birincide olduğu gibi seçilerek gelmişlerdir. Meb'us sayısı 56'sı müslim, 40'ı gayrimüslim olmak üzere 96'ya düşmüştür. Bu ikinci dönemde meb'uslar, birinciden daha zor bir zamanda, 93 Harbinin en şedit anlarında çalışmıştır. Meclisin, Plevne'nin düşmesinden üç gün sonra açılması hangi hissiyatla çalıştığını göstermeye yetecek bir durumdur.

Padişah II. Abdulhamid, meclisin ikinci dönem açılışında yaptırdığı konuşmada ilkinde benzer şekilde “Kanûn-u Esâsinin suret-i mükemmelede fiil ve nüfuzunu icra etmesi(nin) devletimizin çare-i münferid-i selameti” olduğunu belirtiyordu. Bu konuşma, padişahın anayasal meşrutiyete taraftarlığının ve inancının devam ettiğini gösteriyordu. Fakat padişahın meclise güvendiği kadar meclis padişahın yönetimine güvenmiyordu. Bunu, savaşın sorumluluğunu imalı bir biçimde padişaha ve hükümetine yükledikleri cevabî bildiriden öğreniyoruz. Bildiride “tebaa-i şâhanelerinin her suretle ibraz ettikleri fedakârlık nispetinde tedâbir-i siyasiye ve askeriyyede vesait-i icraiyyece de hakkı ile davranılmış olsaydı bugünkü günde mevkiimizin daha şanlı, şerefli bir halde bulunacağı vâzıhattan ise de ...” denilmekteydi.

Savaşın ve mağlubiyetin sorumlusunun arandığı gergin bir siyasî ortama girilmişti. Rus orduları Yeşilköy (İstanbul) önlerinde bekliyordu ve buna karşılık İngiliz

donanması da İstanbul’a gelmek üzere Çanakkale boğazını geçmişti. Bu bunalım karşısında padişah Meclis-i Meb’usani unutmüş görünerek Yıldız Sarayında eski usul 43 kişilik bir meşveret meclisi topladı. Toplantıya devlet ricali ile birlikte Meb’usan Meclisi reisi ve üç meb’us da katıldı. Bu toplantı, meclis ile saray idaresi arasındaki gerginliği iyice su yüzüne çıkardı. Toplantıya katılan İstanbul meb’usu Astarıcılar Kethüdası Ahmet Efendi yaptığı konuşmada, savaşın sevk ve idaresindeki başarısızlığı saraya yüklemeye kalkınca, bu nutuk bardağı taşıran son damla oldu. Padişah II. Abdulhamid “bundan sonra cedit Sultan Mahmut’un yoluna gideceğini” söyleyerek toplantıyı sona erdirdi.

Aynı gün, yani 13 Şubat 1878’de meclisin tatili için Meclis-i Vükelâ bir mazbata hazırladı. Bu mazbatada, meclisle hükümet arasında savaş sebebiyle bir kopukluk bulunduğu bahisle meclisin çalışmadığı vurgulanıyordu. Mazbatayı onaylayan irade-i seniyyede Padişah II. Abdulhamid “usul-ü meşvereti bizzat ve bilhassa tesis buyurduğu ve meclis çalışmalarını takdir ve memnuniyetle karşıladığı halde meclisi tatil etmek zorunda kaldığını” bildirdi.

Sonuç olarak, İ. Ortaylı’nın tespitiyle “bu meclisler (belediye ve vilayet meclisleri de dahil) tartışma, karar alma, yönetimi etkileme ve mahalli temsil ve seçim konularında imparatorlukta küçük görülemeyecek bir geleneğin yaşamasını ve güçlenmesini sağladılar. En azından demokrasinin kurum ve kuralları somutlaşarak toplumu “alıştırma” yönünde önemli bir birikim sağlandı. Bu sayede Türkiye bugün, yönetim ve rejim yönünden 150 yıllık bir meclis, tartışma, karar alma ve seçim geleneğine sahip ülkedir.”

II. Meşrutiyet

23/24 Temmuz 1908

Meşrutiyetin iki devresi arasına Sultan II. Abdulhamid'in otuz yıllık "istibadi" girmiştir.

"Hürriyetin ilânı", "Temmuz inkılâbı" gibi isimlerle de anılan ikinci meşrutiyet 23/24 Temmuz 1908'de birincisi gibi yine Sultan II. Abdulhamid'in devr-i saltanatında ilân edilmiştir. Meşrutiyetin 1920'ye kadar sürecek on iki yıllık bu ikinci döneminde toplam dört genel seçim yapılmıştır. Sonucu bakımından önemli olan 1911 Ara Seçimini de sayarsak toplam beş seçimin yapıldığını söyleyebiliriz. Aşağıda, bu beş seçim hakkında kısa bilgiler vermeye çalışacağız.

31 Mart olayından sonra büyüyen muhalefet, mecliste 70 meb'usluk bir sayıya ulaşmış ve nihayet 21 Kasım 1911 tarihinde Hürriyet ve İtilaf Fırkası (Hİ) kurulmuştur. 1909'un Aralık ayında partileşen İttihat ve Terakki Cemiyetinin karşısındaki en büyük rakip bu parti olacaktır.

1911/1327 ara seçimi

İstanbul meb'usu ve Hariciye Nazırı Rıfat Paşa Londra Büyükelçiliğine atanınca ortaya çıkan boş üyelik için Aralık 1911'de yapılan ara seçimi; Hürriyet ve İtilafın adayı Tunuslu Hayreddin'in tanınmamış genç bir gazeteci olan oğlu Tunuslu Tahir Hayreddin Bey, İttihat

"Demokrasi" tarihimizden İttihat ve Terakki'nin "Sopalı Seçim"i

1908/1324 genel seçimi

1908'in Kasım-Aralık aylarında yapılan ilk genel seçimde, Osmanlı'nın Rum, Ermeni, Bulgar menşe'li vatandaşları (azınlıklar), müslüman çoğunluğun aleyhinde ittifak ederek İttihat ve Terakki Cemiyetine karşı bir cephe oluşturmuşlardır. Epeyce hareketli geçen seçimler İttihat ve Terakki Cemiyeti listelerinin zaferiyle sonuçlanmıştır. Henüz İttihat ve Terakki Cemiyetinin bile tam olarak partileşmediği bir dönemde 300'e yakın mebus Meclis-i Meb'usana girmiştir. Üye sayısı 281 olması gerekirken 275'te kalan mecliste daha sonra gelişen olaylar, grupları ve partileri belirginleştirecektir.

ve Terakki Cemiyetinin güçlü adayı Dahiliye Nazırı Memduh Bey'e karşı 195'e 196 oyla, yani tek oy farkla kazanmıştır. Bu olay İttihat ve Terakki Cemiyetinde büyük bir panik ve çözülmeye açmıştır.

Bu olay üzerine, Meclis-i Meb'usandaki çoğunluğu kaybetmekten korkan İttihatçılar, önce Kanûn-u Esâsî değişikliğine teşebbüs etmiş, başarısız kalınca da meclisi, daha önce değiştirilmesini istedikleri 35. maddeden yararlanarak feshetmişlerdir.

1912/1328 genel seçimi-sopalı seçim

Aralık 1912'de yapılan bu seçim, tarihimizdeki ilk

erken genel seçimdir. Dahilî ve haricî sarsıntılar içerisinde ve Trablusgarp savaşı esnasında yapılan bu seçim, tarihe “sopalı ve dayaklı seçim” adıyla geçmiştir. Bu isimle anılmasının sebebi, 31 Mart olayından sonra iki aylığına ilan edilip bu tarihe kadar uzayan ve ittihatçıların istibdadını kurup koruyan sıkıyönetim altında yapılmasıdır.

“Dipçik ve postal” gölgesi altında yapılan 1912 genel seçiminde, muhalefet bir bakıma meclis dışında bırakılmıştır. Sonuçta, fiilen 278 üyelik meclise (yasal tamsayı 286 idi) ancak 15 İttihatçı muhalifi meb’us girebilmiştir. Bu 15 üye de açıktan muhalif olmayıp bir kanuna red oyu verdikleri için “muhalif grup” sayılmaktadır.

Bu seçimin bir başka özelliği de azınlıkların ittifakının dağılmasıdır. Ermeniler ikiye bölünmüş, Hınçaklar Hürriyet ve İtilâfa, Taşnaklar İttihat ve Terakki Fırkasına dâhil olup destek vermişlerdir. Yahudiler İttihat ve Terakkiye, diğer azınlıkların ekseri Hİ’ye destek vermişlerdir.

Bu seçimle oluşan meclisin de ömrü uzun olmamış, iki buçuk ay sonra feshedilmiştir. Özellikle Eskişehir ve İzmir’de çıkan hadiselerle, Şeyhülislam Musa Kâzım Efendinin “Balıkesir ve mülhakatı ahalisine” gönderdiği Hİ aleyhtarını bildiri dönemin en çarpıcı olaylarıdır.

1914/1330 genel seçimi

Mayıs 1914’de yapılan bu genel seçim de yine İttihatçıların hâkimiyetinde yapılmış ve İTF’nin tek parti egemenliğini güçlendirmiştir. Nispeten uzun ömürlü olan bu meclis Birinci Harb-i Umuminin “çocukları ihtiyarlatan dağdağalı günlerinde” çalışmış ve 1918’de imzalanan Mondros mütarekesinden sonra feshedilmiştir.

1919/1335 genel seçimi

1919 yılının son aylarında yapılan bu seçim sırasında ittihat ve Terakki Cemiyeti son kongresini yaparak Teceddüt Fırkasına dönüşmüş ve bu fırka da İstanbul hükümetince feshedilmiştir. İttihatçıların bir kısmı Malta’ya sürülmüştür. Ülkenin büyük kısmı işgal altındadır. Buna rağmen İstanbul seçimlerinin çoğunu İttihatçılar kazanmıştır.

15 Mart 1920’de İngilizler İstanbul’u işgal etmiş ve hemen ertesi gün de meclise baskın yapıp bazı meb’usları tutuklamışlardır. Geri kalan meb’usların çoğu da

Anadoluya firar edince meclis 11 Nisan 1920’de feshedilmiş ve böylece yeni bir seçimin yolu açılmıştır. Aralık 1919 seçimleri Osmanlı tarihinin son genel seçimi olarak kabul edilmektedir.

Yukarıda özetlediğimiz meşrutiyet seçimlerinin tamamı, İntihâb-ı Meb’usan Kanununa göre ve hepsi de iki dereceli olarak yapılmıştır. Seçimlerde sadece erkekler oy kullanmıştır. Seçmen olmak için ayrıca, devlete doğrudan az çok vergi vermek ve “başkasının hizmetinde bulunmamak” gibi özel şartlar konulmuştur. Sonradan bu şartlara Türkçe bilme şartı eklenmiş, böylece seçme ve seçilme hakkı iyice sınırlandırılmıştır.

1912 yılında askerler için bir yasaklama getirilmiştir. Bu yıla kadar oy kullanabilen askerlerin siyasetle ilişkisini kesmek için bir Kanun-u Muvakkatla seçme ve seçilme yasağı konmuştur.

Seçimler, vilayetler çok geniş olduğundan, sancak birimine göre yapılmış ve her seçim dairesindeki 50 bin erkek seçmene bir meb’us düşecek şekilde uygulanmıştır. Osmanlı seçimlerinin tümü çoğunluk esasına göre iki dereceli olarak yapılmıştır. Nisbî temsil esasını savunanlar da bulunmuştur.

II. Meşrutiyet Seçimlerinden Renkli Tartışmalar

Bu dönem seçimlerinde yapılan tartışmalar toplumdaki gerginlikleri yansıtmaktadır. Bilhassa meşrutiyet basını takip edildiğinde bu konuda zengin bir malzemeye ulaşılmaktadır. Örnek olarak bazılarını hatırlatabiliriz:

-Milletvekili maaşları önemli bir tartışma konusuydu.

-Masonluk, zamanın deyimiyle farmasonluk suçlaması rakiplerini yıpratmanın önemli bir aracıydı.

-Azınlıklar ve etnik grup liderleriyle meb’usluk pazarlıkları âşikar bir şekilde yapılıyordu.

O zamanların siyasi üslubunu yansıtan bir örneği 1912 seçimi yapılırken Tevfik Fikret'te buluyoruz. Seçimlerdeki baskılara kızan Fikret; arkadaşı Hüseyin Cahit'e, Hüseyin Fasid, gazetesi Tanin'e de Cenin sıfatını yakıştırır.

Tevfik FİKRET

-Seçim propagandalarının önemli bir unsuru da temel atma törenleriydi. Bu törenlerin en çok ses getireni, 1912 seçimi öncesinde İttihat ve Terakki Fırkasının Selânik'teki yeni binasının temel atma merasiminde Cavid Bey'i konuşturması olayıdır.

-Propaganda nutuk ve yazılarında, küfür ve argo kelimelerine sık müracaat ediliyor, buna karşı "terbiye-yi ictimaiyemize uygun bir üslup" bulma tartışması öne çıkıyordu. O zamanların siyasi üslubunu yansıtan bir örneği 1912 seçimi yapılırken Tevfik Fikret'te buluyoruz. Seçimlerdeki baskılara kızan Fikret; arkadaşı Hüseyin Cahit'e, Hüseyin Fasid, gazetesi Tanin'e de Cenin sıfatını yakıştırır. Fikret'in hücumlarından İttihat ve Terakki

Cemiyeti' nin payına İrtikab ve Tedenni Çetesi sıfatı düşer. Tevfik Fikret bu halet-i ruhiyenin bir ürünü olarak sonradan Hân-ı Yağma şiirini yazacaktır.

II. Meşrutiyet devrinin bir başka renkli tarafı seçim sandığı ve sandık alayıdır. 1908 seçiminde İstanbul'da 500'den fazla ikinci seçmenin oy kullandığı, Matbaa-i Askeriye Müdürü Ziya Bey tarafından "pek san'atkârâne" yapılmış olan sandık devrin basınında bahse konu olmuştur.

Sandık alayı ise 1908'den sonra halkın kendiliğinden düzenlediği bir şenliktir. Bayram havasında geçen bu şenlik fener alayı, gelin alayı motiflerinin siyasi izdüşümü gibi görünmektedir. Bilhassa müntehib-i sanilere ait oy sandıkları, mahalleli tarafından süslü bir kağıt veya at arabasına konulurdu. Sandığa davul-zurna ikilişiyle mahalle esnafı ve eşrafı refakat ederek belediye binasına kadar götürülürdü. Bu sandık alayı özellikle İstanbul'da çok şaşalı olmaktadır.

II. Meşrutiyet Meclisi: Meclis-i Meb'usan

İkinci Meşrutiyet meclisi 1908-1920 arasında 4.5 yılı biraz aşan bir süre çalışmıştır. Çalışma dönemlerinin hepsi de fesihle sona ermiştir. Birinci dönem İttihat ve Terakki Cemiyetinin, ikinci dönem Gazi Ahmed Muhtar Hükümetinin (bu dönem meclisle hükümetin en çatışmalı dönemidir ve meclis çoğunluğunu elinde bulunduran İttihat ve Terakki Cemiyeti muhalefet konumundadır), üçüncü dönem (Mütarekede) Tevfik Paşanın, dördüncü dönem (Mütarekede) Damat Ferit Paşanın padişahla anlaşmaları sonunda fesihle son bulmuştur.

1908 Meclisi Mebus Sayısı: 275

Türk: 142

Arap: 60

Arnavut: 25

Rum: 23

Ermeni: 12

Musevi: 5

Sırp: 3

Ulah: 1

Meşrutiyet meclisi ilk olarak halkı mütecanis olmayan bir devletin meclisi olma görevini büyük zorluklar içinde yürütmeye çalışmıştır. Kozmopolit bir yapıya sahip olan meclisin en olumlu tarafı meb'usların hür ve serbestçe tartışabilmeleridir. 1908 Meclisinde 275 Meb'ustan 142'si Türk, 60'ı Arap, 25'i Arnavut, 23'u Rum, 12'si Ermeni, 5'i Musevi, 3'ü Sırp, 1'i Ulahtır. Bu, tam bir "Osmanlılık" tablosudur. Tablo sonraki dönemlerde de hemen hemen aynıdır.

Meclisin yapısında giderek büyük bir değişme yaşanmıştır. O da milliyetçilik (kavmiyet fikri) alanında olmuştur. Türk olmayan meb'uslar tüm millet-i Osmaniyenin değil, seçildikleri bölgelerin temsilcileri olmuşlardır. Bu yoldan millî temsil (umumi vekâlet) teorisi yerine emredici etnik vekâlet müessesesi doğmuş ve zeminin hararetiyle hızla gelişmiştir.

Bu durum, 1912'den sonra açıkça ortaya çıkmamış olmakla birlikte derinden hissedilmiş ve münferit olaylarda kendini göstermiştir. Meselâ; Girit konusunda Rum meb'uslar, Ermeni menfaatlerinde Ermeniler, Arnavutluk olaylarında Arnavutlar ilk tepkiyi vermektedir. Fakat yine de Osmanlılık hep savunulan ortak bir fikir olmuştur. "Osmanlılık" fikri, Osmanlı Devletinin bir etnik unsurlar birleşmesine (ittihâd-ı anâsıra) dayandığı tezinden hareketle, her kavmi barış içinde bir arada yaşama amacıyla yapısal bir birim sayan siyasi bir formül olarak savunulmuştur.

Meşrutiyet meclisi bu özellikleriyle, hızlı bir siyasallaşma ve siyasi katılma sürecine damgasını vuran önemli müessese olmuştur. Meclis, Osmanlıya has bir gelişim göstermiş ve batılı anlamda sağ-sol ayrımları onda hiçbir zaman geçerli olmamıştır.

Meclis-i Âyan (Heyet-i Âyan)

II. Meşrutiyet Âyanı, sağ kalan eski iki üye ile otuz yeni üyenin birleşmesinden oluşmuş ve görev yapmıştır. Aslında üye sayısı Meb'usanın 1/3'ü kadar yani 90'dan fazla olması gerekirken bu sayıya hiçbir zaman ulaşamamıştır. Meb'usan buna pek taraftar olmadığından Âyan sayısı 1909'da 44, 1910'da 48, 1911'de 58, 1914'te 48 olarak kalmıştır.

Âyan, yürütme-meb'usan sarkacında çalışmıştır. Kabine ve Meb'usân İttihatçıların elinde olduğundan pek fazla bunalım çıkmamıştır. Ancak Âyan siyasal sorunlarda hakem rolü de üstlenememiştir. Bazen kabine bazen de Meb'usan lehinde görüş bildirmiştir.

Değerlendirme

Bütün kusur ve noksanlarına rağmen Osmanlı seçimleri ve meclisleri Cumhuriyet devrine önemli bir tartışma, müzakere ve meşveret tecrübesini miras bırakmıştır. Bu miras memleketimizin çoğulcu siyasî hayatına önemli katkılar sağlamıştır. Dolayısıyla siyasî temsil ve siyasî katılma kavramlarının bizim toplumumuzda ve siyaset kültürümüzde neye tekabül ettiğini tespit etmek, bizim sadece ana duraklarını özetlediğimiz bu mirası, yani meşrutiyet olaylarını doğru okumaya bağlıdır. Toplumumuz parti, seçim, meclis, hür basın gibi pek çok demokratik kurum ve kuralla bu dönemde tanışmıştır. Bu sayede -kesintilere rağmen- Türkiye bugün demokrasiden vazgeçemeyen bir noktaya ulaşmıştır.

Ortada yine de cevaplanmayı bekleyen bir soru durmaktadır. Bu ülkede demokrasi neden sık sık kesintiye uğramaktadır? Sorunun cevabı uzun olmakla birlikte bu konuda dönemin önemli aktörlerinden Bediüzzaman'ın veciz ve belîğ bir "cevabına" müracaat edebiliriz. Münazarat'ta "Efkârî teşviş eden, hürriyet ve meşrutiyeti takdir etmeyen kimlerdir?" sorusuna verdiği cevap, hem meşrutiyete hem de günümüze ışık tutuyor.

Aslında, menba'-ı saadetimiz olan meşvereti, yani meşrutiyeti inciten Bediüzzaman'ın ironi taşıyan hakikatli tespitiyle; "cehâlet ağasının, inad efendinin, garaz beyin, intikam paşanın, taklid hazretlerinin, mösyö gevezeliğin taht-ı riyâsetlerinde, insan milletinden bir cemiyettir." (Münazarat, s.47) Bu cemiyetin mensupları ise medar-ı ibret özellikler taşımaktadırlar.

"Benî-beşerde ona intisab eden; bir dirhem zararını bin lira milletten menfaatına feda etmeyen; hem de menfaatını ızzar-ı nâsta gören; hem de muvâzenesiz, muhâkemesiz mana veren; hem de meyl-i intikam ve garaz-ı şahsîsini feda etmediği halde, mağrurâne millete ruhunu feda etmek davasında bulunan; hem de beylik veya tavâif-i mülûk mukaddemesi olan muhtâriyet veya istibdâd-ı mutlak mânâsında bir cumhuriyet gibi gayr-ı mâkul fikirlerde bulunan; hem de zulüm görmüş, kin bağlamış, hürriyet ve meşrutiyetin birinci ihsanı olan af ve istirahat-ı umûmiyeyi fikr-i intikamına yediremediğinden herkesin âsâbına dokundurmakla, tâ heyecana gelip terbiye görmeye teşeffî isteyenlerdir." (age, s. 48). Bediüzzaman'ın bu cevabı "mason ve dönmelerin ve bolşevizmi isteyenlerin cemiyetinden haber vermek içinde, bir çeyrek asır istibdad-ı mutlakla hükmeden bir hâkimiyeti gaybî ihbar eden" bir cevaptır.

Buradaki ihbar-ı gaybinin ne kadarlık bir istikbale baktığı konusu, zamanın tefsirine ve muhatapların zekâvetine bırakılmıştır.

Demokrasinin kesintiye uğramaması için en başta, kamuoyunun onu koruyacak bir kıvama kavuşması zârurîdir. "Cehâletle hukukunu (haklarını) bilmeyen bir milletin, (başındaki) ehl-i hamiyeti dahi müstebit edeceğine" (age, s.28) unutmadan; demokrasinin üç müthiş düşmanı olan cehâlet, zaruret ve ihtilafa karşı, mârifet, sanat ve ittifak "silahlarına" müracaat etmek gereklidir.

Hikayeye göre, Körler Ülkesi isimli bir ülkede yaşayan bütün insanlar kördürler. Etraflarındaki güzelliklerden habersiz kendilerine göre bir hayat tarzı geliştirmişlerdir. Günün birinde gözleri açık bir insan dünyaya gelir ve büyüdükçe etrafındaki güzellikleri fark etmeye başlar. Çevresindeki insanların nasıl olup da bunları görmediğine şaşırılmış bir halde yavaş yavaş güzellikleri onlara da anlatmaya çalışır. İlk olarak onu duyanlar, buna pek önem vermezler ve onun hayal kurduğuna inanırlar. Ancak gün geçtikçe bu gözleri açık adamın anlattıkları kulaktan kulağa yayılır. Sonunda yakınları onun ciddi bir hastalığa yakalandığına kanaat getirip yine kendileri gibi kör olan doktorlara götürürler. Adamın anlattıklarını doktorlar da dinlerler ve ilk defa duydukları bu bilgileri veri olarak kabul edip aralarında bir "konsültasyon" yaparlar. Konsültasyonun sonucu, hasta yakınlarına bildirilir: Hastanın gözleri bozulmuş ve "dikilmesi" gerekmektedir. İttifakla alınan bu karar uygulanır ve gözleri açık adamın gözleri cerrahi bir müdahale ile "dikilir".

Kıssadan alacağımız hisse ile sözümüzü bitirelim: Hak ve hürriyetine düşkün olanlar gözlerinin "dikilmesine" izin vermezler vermemeliler.